

Курти³⁷⁾). Висина овога зајма није позната, али свакако да је у питању био већи износ, пошто су трошкови за отварање једне уметничке радионице били знатни. У ово доба такође пада и удаја Јовановићеве сестре Катарине³⁸⁾, што је ишло на његов трошак и значило један ванредни издатак у његовом материјалном стању.

Мислим да је у светлу ових чињеница сасвим оправдано Јовановићево тражење да му Поповић што пре плати примљене иконе, а Поповићева љутња што Јовановић продају својих икона по Далмацији врши и преко других повереника — који су у плаћању свакако били ревноснији од њега — неумесна је. Самим тим не може се прихватити ни оцена Јовановићеве личности, дата од стране Вука Поповића у преписци са Вуком.

Љубомир Никић

ФРАНЦУСКА ВЕРЗИЈА О ПУТУ САКСОНСКОГ КРАЉА У ЦРНУ ГОРУ

Пут саксонског краља у Црну Гору године 1838 привукао је пажњу Европе на нашу малу земљу, ово утолико прије што је саксонски краљ био риједак гост који је посјетио Црну Гору у првој деценији Његошеве владе, а о којој се онда уопште мало знало на Западу. Природно је онда и логично што се и у француској штампи појавила једна билељшка о томе путу¹. Ова билељшка нас двоструко интересује. Прво, самим тим што се односи на пут саксонског краља и, друго, што је то, колико је нама познато, поред Беланжеовог „путописа“², једина вијест о Црној Гори из доба владике Рада, писана са потпуним непознавањем ствари или са тенденцијом. Било је и раније, као и касније све до краја прошлог вијека, у Француској, било у историографским било у чисто литерарним дјелима, нетачности које су ширене о Црној Гори из незнања или са задњим намјерама, али нигдје није изнесено више измишљотина о нашој земљи него у ова два написа. А познато је са колико је горчине Његош говорио о кле-

³⁷⁾ К. А. Јовановић, н. д., 595. Вељко Петровић у Јовановићевој биографији (НЕ СХС, 159) наводи да је Курти позајмицама издржавао Јовановића све до 1845. Ове се позајмице свакако односе на издржавање породице, јер је Јовановић, услед династичке промене у Србији 1842 год. остао без стипендије која му је била извр средстава за живот.

³⁸⁾ К. А. Јовановић, н. д., 596.

¹ Excursion du roi de Saxe au Monténégro — Nouvelles annales des voyages et des sciences géographiques, Paris, 1839, III с. т. IV стр. 237-238.

² Stanislas Bellenger: Excursion dans le Monténégro — de Raguse à Piperi — L' Echo Français од 16-IX-1845.

ветама које су ширене противу њега у свијету од стране аустријских и турских власти.

Пошто је ова биљешка остала досад мало позната нашој јавности и то, углавном, само по наслову или је сматрана за извод из Бјазолетова дјела о путу саксонског краља у Црну Гору³, то ћемо је овдје укратко приказати. Анонимни аутор, пошто је дао податке о саксонском краљу и изнио мотиве његовог пута у Црну Гору, каже: „Саксонски краљ, налазећи се ове године у Далмацији, направио је излет до земље Црногораца, малог независног народа који се ставио под заштиту Русије“. Затим прелази на опис краљевог пута до Цетиња, пријестонице Црне Горе, а то је заправо, пошто у овој земљи „не постоји ништа што би личило на град, једна вјеста села звано „Атиње“. На првом мјесту аутор описује дочек саксонског краља на црногорској граници који му је приредио владика Раде и који се „чим је стигао краљ Фридрих Август бадио пред његове ноге и понудио му дивног, црног коња навикнутог на пењање по стрмим планинским стазама“. Иза тога, писац, иако прича као очевидац, не каже ништа више о овом сусрету, као да краљ и владика Раде нијесу проговорили ни једне ријечи. Он само констатује „чињенице“ износећи да су Црногорци дочекивали владика и његова госта са пратњом на читавом путу до Цетиња „непрестано пуцајући из револвера и пушака у знак радости“, али што је за госте „претстављало опасност јер је њихово оружје било напуњено правим мецима“. Најзад, у чланку се описује ручак који је био Његош спремио своме госту негдје на пола пута до Цетиња. Овдје дословно стоји сљедеће: „На пола пута био је припремљен ручак који се састојао од печеног брава, постављеног на једној великој дасци. Како није било ни ножева ни виљушка нити икаквог другог столног посуђа, брав је остао недирнут све док није један официр из краљеве пратње, пошто је примијетио да је његово величанство гладно, извукао сабљу и исјекао га на комаде. И тада је сваки узео по комад меса прстима и појео га. За пиће није ништа било осим воде са оближњег извора са кога су се сви напили како су могли помажући се при томе шеширима, капама, рукама итд“. Послије оваквог ручка и одмора краљ је наставио пут са пратњом и најзад је стигао на „Атиње“ „гдје је владика био спремио за краља доста удобну спаваћу собу“. На крају, Његош је сјутрадан испратио краља са истом пратњом са којом га је био и дочекао. И аутор завршава свој напис сљедећим ријечима: „Овај пут саксонског краља у Црну Гору доказује његову велику смјелост, јер су Црногорци не само врло мало просвијећени него су осветољубиви, крволочни и презиру странце који к њима долазе. И што су они по-

³ Dott. Bartolomeo Biasoletto: Relazione del viaggio fatto nella primavera dell' anno 1838 dalla maestà del re Federico Augusto di Sassonia nell' Istria, Dalmazia e Montenegro, Trieste 1841.

штедјели живот Фридриха Августа и његове пратње, то је несумњиво благодарећи његовом краљевском достојанству“.

Из свега овога видимо како је овај угледни француски часопис онога доба писао о путу саксонског краља у Црну Гору, као и о Његошу и његовим Црногорцима чији је гост био. Излишно је напомињати да је све ово измишљено. Али би било интересантно утврдити из кога је извора аутор црпио „грађу“ за свој напис. Да ли је ово извод из Бјазолетова поменутог дјела? Очеvidно да није. Да бисмо то видјели потребно је само навести нека мјеста из његова дјела, тј. о сусрету саксонског краља са Његошем, о ручку и пићу уз ручак, о краљевом смјештају на Цетињу, а то су, како смо већ изложили, иста мјеста о којима је писао француски часопис. Прије свега, о сусрету владике Рада са саксонским краљем и њиховом разговору код Бјазолета стоји дословно ово: „Пошто смо стигли до владике, краљ сјаха и монсињор епископ га љубазно поздравиле молећи га да сједне и да се одмори“ . . . „il re scese e venne complimentato da monsignor vescovo . . .“⁴. Мало даље Бјазолето каже: „Владика замоли краља на свом језику, преко капетана Орешковића који је био тумач, да изволи посјетити његову резиденцију на Цетињу додајући да не учинити то било би исто што и посјетити Рим а не видјети папу. Краљ прими владичин љубазни позив („ . . . accettò il re il cortese invito di monsignore“ . . .) и послѣ кратког времена поново узјахасмо своје питоме коње“.⁵ О ручку, међутим, за који је био спреmlен „читав печени брав“ који је био изнесен на једној неуглачаној дасци, као и о томе ко га је и како расјекао Бјазолето пише: „Брав је био положен на траву, а мало затим онај исти који га је донио, вјероватно кувар, извуче иза паса оштри ханџар („ . . . lo stesso che l'aveva portato, probabilmente il cuoco, trasse dalla cintura il suo tagliante hanciaro . . .“), клекну да би боље извршио операцију за коју се припремао и једним својственим му покретом, пошто заврну рукав свога огртача, исјече брава на комаде врло вјешто и брзо, погађајући тачно својим ударцима пршљенове, као да је био просектор или анатом“.⁶ Бјазолето даље наставља: „Исти чобанин кувар, који је све раније припремио, донесе нам поред тога младог сира, доброт млијека, врло свјеже и бистре воде и вина са оближњих брежуљака“.⁷ Да би слика била потпунија у погледу хране коју је Његош могао да пружи свом високом госту и његовој пратњи, није на одмет поменути и вечеру за коју Бјазолето каже да је на њој „било много званица и много јела која су сва била изврсна, иако при-

⁴ Наведено дјело, стр. 78.

⁵ Наведено дјело, стр. 79.

⁶ Наведено дјело, стр. 73.

⁷ Наведено дјело, стр. 84.

премљена овамо горе“ (мисли на Цетињу — Д. Л.).⁸ На крају, пошто је описао све владичине собе са намјештајем, као и Његошеву библиотеку, Бјазолето додаје да су краљу „биле стављене на располагање три собе“.

На основу свега изложеног види се да ова француска верзија о путу саксонског краља у Црну Гору нема никакве везе са Бјазолетовим дјелом, а још мање може бити извод из његовог дјела. Према томе, д-р Љубомир Дурковић није у праву кад каже у напомени под 3 свога чланка „О посјети саксонског краља Његошу 1838“: „Нисам имао Бјазолетијев рад под насловом „Excursion du roi de Saxe au Monténégro“, *Nouvelles annales des voyages*, IIIe с. т. IV, Париз, 1839.“¹⁰ Отуда, логично, исто важи и за навод у његовој „Библиографији о Његошу“, Београд 1951, на страни 52, под бројем 600, гдје је такође уврстио исти напис у француском часопису као Бјазолетов.

Остаје, дакле, да се види који је извор овим измишљотицама које су се појавиле у француском часопису. Нама су оне мање-више биле, макар и посредно, и досад познате. Прије свега знамо да се Његош жалио Енглезу Лејаду, који је на Цетињу био нешто више од годину дана послје посјете саксонског краља, на клевете њемачке штампе које су ширене противу њега поводом те посјете. Лејад прича: „Његова еминенција изгледа осећа много увреде у чланцима неких немачких листова где се описује пут његовог саксонског величанства, јер тек што смо изменили неколико речи, а он поче да говори о томе са пуно живости и ватре. За њега су писали, он каже, како се бацио пред ноге краљеве кад га је дочекао на граници. То он пориче са највећим презрењем, додајући да нити би му његова религија нити његов положај као владара једне независне земље могли да допусте да то учини. Исто тако, вели се, како је краљ поручио да се једно јагње закоље и испече, али како нико није могао јести, јер се није могао наћи нож, док један немачки официр није решио ствар исекавши јагње својом сабљом. Како би то била истина, пита његова еминенција, кад сваки Црногорац увек нож носи! Штавише, то је увреда његовом гостопримству и његовом васпитању и он то не може да поднесе. Али што је највише огорчавало „Владику“ то је похвала немачких листова за смелост саксонског краља да ступи на црногорско земљиште, кад се зна да тамо живи један варварски народ, крволочан и вероломан, који презире странце, и закључак да је краљ остао жив благодаречи само свом високом положају. „Владика“ рече да је послао „Франкфуртским новинама“ исправку тих нетачних вѣсти са новцем колико кошта њено штампање, али, или је аустриска власт узаптила писмо или уредник „Франкфуртских

⁸ Наведено дјело, стр. 90.

⁹ Наведено дјело, стр. 88.

¹⁰ „Историски записи“, 1952, књ. VIII, стр. 36-46.

новина“ није хтео да га штампа. Према томе, он је остао под тим потворним гласовима, које ће цео страни свет држати за истините, што ће врло добро послужити његовим непријатељима који желе да Европа гледа на њега и на његову земљу као на нешто ван цивилизације.¹¹ Даље, у нашој литератури у вези са путем саксонског краља помињане су и „Хановеранске новине“. Тако, Душан Вуксан, саопштавајући шта су доносиле српске новине о Црној Гори у прошлом вијеку, цитира пештанске „Србске Народне Новине“ из 1838 године. Ту, између осталог, стоји: „Један дописоватељ у Хановеранским новинама јавља, да је краљ саксонски у свом по Далмацији путовању Црну Гору посетио. „Владика црногорски — тако говори поменути лист — кад се извијести, да краљ главно мјесто Црне Горе посјетити жели, за добро нађе на граници краља дочекати. Краљу се добар коњ даде, који га је по опасности пуним, стрменим по гори стазама безбједно носио. Пратња је краљу непрестаним пуцањем почествовање указивала. На Цетињу је краљ добро угошћен био и ту преноћио. Посјетченије ове земље велико је, заиста, од стране краљеве дрзновење било и може се извизајним појављенијем назвати. Његово високо достојанство није га заштитивати могло код овог (црногорског) суровог, осветожељног, крвожедног народа, који јоште без сваког изобраења живи, на кога је земљу ријетко одвећ досад јошт који странац ступио, а камо ли краљ. Они воопште мрзе на сваког страног и сваког за уводу (шпијуна) држе. Без пратње ондашњег човјека ни пута не мож' наћи“. — Тако дописоватељ тај говори. Но ми не вјерујемо, да би његово Величанство само Краљ то исто посвједочити хтио. Јер, ко смије рећи, да су Црногорци крвожедни, развје ако је о непријатељу њином ријеч?“¹² Одиста, коментатор „Србских Народних Новина“ имао је право, иако му, када је ово писао, није могао бити познат, „Дневник“ саксонског краља, пошто код њега нема ни трага о оваквом интерпретирању његовог пута у Црну Гору.¹³ Најзад, Павле Поповић наводи и њемачки рјечник Брокхаус из 1827 у вези са једним чланком о Црној Гори, а у коме се, поред осталих нетачности, пријестоница Црне Горе назива „Атиње“.¹⁴

Из свих ових навода видимо да се у чланцима о путу саксонског краља у Црну Гору, објављеним у њемачким листовима, налазе исте нетачности, односно измишљотине и клевете које су садржане и у француском тексту о овом путу. Да су то одиста провидне клевете, о којима нема ни ријечи, како смо

¹¹ Сер Хенри Лејад: На Цетињу, августа 1839, „Српски књижевни гласник“, 1907, књ. XVIII, св. 6, стр. 440-448.

¹² „Записи“ 1938, књ. XX, стр. 355-356.

¹³ Из дневника саксонског краља Фридриха Августа II — „Савременици о Његошу“, Београд 1951, стр. 48-59.

¹⁴ Павле Поповић: Из књижевности, књига III, страна 56-80, Београд 1926.

видјели, у Бјазолетовом дјелу, који се налазио у краљевој пратњи приликом његове посјете Црној Гори, као ни у краљевом интимном дневнику, дефинитивно је утврдио Јевто Миловић који је пронашао у Задарском архиву службене извјештаје аустријског гувернера за Далмацију о путу саксонског краља у Црну Гору, а у којима такође нема ни трага од ових измишљотина. Напротив, тамо стоји, што, уосталом помиње и Бјазолето („Il re volle lasciare un ricordo a monsignore delle propria soddisfazione e contento, col darle di propria mano un bellissimo anello colle sua cifra reale in brillanti“)¹⁵ да је краљ био задовољан Његошевим дочеком и да му је „поклонио брилијантски прстен са почетним словима имена његове преузвишености“.¹⁶

Очигледно је, дакле, да је непознати аутор писао у француском часопису о путу саксонског краља према „подацима“ из њемачких листова, уколико цио чланчић није директан превод појединих детаља из објављених чланака у тим листовима. Но, то није овдје толико важно. Важније би било утврдити да ли је ова верзија о путу саксонског краља у Црну Гору објављена из необавијештености или је чланак написан с тенденцијом, како је то чињено и у ондашњој њемачкој штампи, тј. да се нашкоди Његошевом угледу и његовој Црној Гори. Ово би се, можда, могло утврдити на основу упоређења објављених чланака у поменим њемачким листовима, уколико би се пронашли, са француским текстом. Биће ипак највјероватније да су ове клевете продрле у француски часопис без провјеравања чињеница. А то се могло десити на основу општег мишљења које је онда владало на Западу, па и у Француској, да је Црна Гора мала, заостала и варварска земља чије становништво стално ратује. При томе се, међутим, није видио најузвишенији циљ који један народ може имати, па и црногорски, а то је непрестана борба за слободу и независност земље.

Данило Лекић

ТРИ ВЕСТИ О ЦРНОГОРЦИМА У 1848 ГОДИНИ У ЦАРИГРАДСКОЈ ФРАНЦУСКОЈ ШТАМПИ

1) О тобожњем нападу Црногораца на Дубровник спролећа 1848 године

Лист француских пословних кругова у Цариграду Journal de Constantinople, који један добар познавалац политичких прилика у престоници Отоманске Царевине средином XIX века сма-

¹⁵ Бјазолетово наведено дјело, страна 100.

¹⁶ Јевто Миловић: Посјета краља саксонског Фридриха Аугуста Владци Раду 1838 — по историској грађи из Државног архива у Задру, — „Историски записи“, 1949, књ. III, стр. 50-60.